

Çakmak, C. (2023). Fatih Kerimî'nin hayatı ve eserlerinin psikolojik iz düşümü. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 35-40.

FATİH KERİMÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİNİN PSİKOLOJİK İZ DÜŞÜMÜ

Cihan ÇAKMAK *

Öz: 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden ve Modern Tatar Edebiyatının kurucusu Fatih Kerimî, Tatar toplumu arasındaki faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti ile İdil-Ural boyunda yaşayan Türk toplulukları arasında âdeta bir kültür elçisi gibi önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir. İstanbul'da tahsil almış, 1910-1912 yılları arasında Balkan Harbi'ni izlemek üzere Vakit gazetesinin savaş muhabiri olarak İstanbul'da bulunmuştur. Yazdıklarıyla ağırlıklı olarak toplumun kanayan yaralarına parmak basan Kerimî, Müslüman Türk toplumunun geri kalma nedenlerini sürekli sorgulamıştır. Toplumun kanayan yaralarını bir sosyolog gibi tespit eden Kerimî bu sorunları teşhis etmenin yanı sıra, ne yapılması gerektiğini ve çözüm yollarını da yazılarında sıklıkla dile getirmiştir. Asıl amacı eğitim faaliyetleri temelinde okumanın bilhassa kız çocukları arasında yaygınlaşmasını sağlamak olan Kerimî, bu amaçla İsmail Gaspıralı'nın uygulamaya koyduğu modern okullarda görev almıştır. Düşünceleri dolayısıyla medreseden dışlanışının yanı sıra öğrenimi sırasında İstanbul'da görülen büyük yangın ve deprem felaketleri onun psikolojik yapısında derin izler bırakmıştır. Bu çalışmada zorlu bir hayat yaşayan Kerimî'nin hayatının tamamına hâkim olan melankolik ruh halinin nedenleri sorgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fatih Kerimî, Gilman Kerimî, psikoloji, melankoli.

PSYCHOLOGICAL PROJECTION OF FATİH KERİMÎ'S LIFE AND WORKS

Abstract: Fatih Kerimi as one of the 20th century's most important thinkers and the founder of Modern Tatar Literature in addition to his activities among the Tatar community, fulfilled an important function as a cultural ambassador between the Ottoman Empire and the Turkish communities living in the Idil-Ural region. He was studied in Istanbul and between 1910 and 1912 he was in Istanbul as a war correspondent of Vakit newspaper to follow the Balkan War. With his works, Kerimi, who mainly pointed to the bleeding wounds of the society, constantly questioned the reasons for the backwardness of the Muslim Turkish society. Kerimi, who identified the bleeding wounds of the society like a sociologist, not only diagnosed these problems, but also frequently mentioned what should be done and the solutions in his writings. Kerimi, whose main aim was to spread reading among females, especially among girls, on the basis of educational activities, took part in the modern schools put into practice by Ismail Gaspirali for this purpose. In addition to his exclusion from the madrasah because of his thoughts, the great fire and earthquake disasters in Istanbul during his education left deep traces on his psychological structure. In this study, will have questioned, the reasons for Kerimi's melancholic mood, which dominated his entire life.

Keywords: Fatih Kerimi, Gilman Kerimi, psychology, melancholy.

19. ve 20. yüzyılın içinde bulunduğu zaman diliminde dünya pek çok siyasî, ekonomik ve sosyolojik gelişmeye tanıklık etmiştir. Savaşların ortaya çıkardığı gelişmelerin doğal

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, cihan.cakmak@cbu.edu.tr

 ORCID ID: 0000-0002-2255-4712

sonucu olarak siyasi coğrafyanın yanı sıra kültür coğrafyası da büyük oranda bu değişikliklerden nasibini almıştır. I. ve II. Dünya Savaşlarının temel gerekçesini oluşturan Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı Batılı devletlerin sömürge arayışı, söz konusu devletlerin kültürel hegemonyasını sürekli güçlü kılmalarını âdeta onlar için şart koşuyordu. 1789 Fransız İhtilali ise iktidarın tek elde toplandığı oligarşik yönetim anlayışına başkaldırarak halkların yönetimde daha fazla söz sahibi olmasını sağlayan demokratik gelişmelere zemin hazırlıyordu. Demokratik anlayışın hızla toplumlar arasında yaygınlaşması ile ulus millet anlayışı güçleniyor, insanlık en eski köklerini, atalarını kendi millî tarihlerini her zamankinden daha fazla sorguluyor ve araştırıyordu.

Tüm bu gelişmeler kıta Avrupasından Baltık Denizi ile ayrılan Rus coğrafyasını en güçlü şekilde etkilemiştir. Rusya’da yaşayan ve tarihi İdil Bulgarlarının torunları olan Tatarlar da kendi millî tarihlerini araştırma yoluna gitmişlerdi. Öncülüğünü Şehabeddin Mercani gibi önemli aydınların yaptığı çalışmalar, Tatarların en eski atalarının kim olduğu sorusunu gündeme getiriyordu. Tarih ve dil alanındaki bu sorgulamalar ve önemli gelişmeler toplumun genelini ilgilendiren pek çok sahada yankı buluyordu. Bilhassa yüzyıllardır süregelen kadimci ve gelenekçi zihniyet, eğitim meselesi merkezinde tekrar ortaya konuyor, üzerinde şiddetli tartışmalar yapıyordu. Toplumun modernleşmesi ihtiyacının gün gibi ortada olduğu reform hareketleri bir grup aydın tarafından bilhassa gazete, dergi, hikâye, köşe yazısı gibi matbuat faaliyetleri etrafında sıklıkla dile getirilerek sürekli gündemde tutuluyordu.

İdil-Ural bölgesinde 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar dinî eğitimin merkeze alındığı ve usul-i kadim adı verilen geleneksel öğretim metodu toplum üzerinde çok önemli bir etkiye sahipti. Bu güçlü etkiyi kırmanın hiç de kolay olmadığı İdil-Ural bölgesinin en aktif aydınları modernleşmenin önündeki engellerin kaldırılması, kız çocuklarının okumasının sağlanması, okulların çağın gereklerine uygun ve öğrencilerin tüm ihtiyaçlarını karşılayacak modern eğitim kurumları olması adına büyük mücadeleler vermişlerdir. İşte bu mücadelenin en önemli mimarlarından biri olan Fatih Kerimî sadece yazar ve edebiyatçı kimliğiyle değil, toplumun değişmesi ve dönüşmesi adına Kuzey Türkleri arasında faaliyetleri ile ön plana çıkan en önemli fikir adamlarından biri olarak anılmaktadır.

Henüz küçük yaşlarda eğitim hayatında karşılaştığı talihsizlikler medreseden kovulmasıyla neticelenmiş, bu durum, onun zihin dünyasında eğitim anlayışının sorgulanması gerektiği fikrinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Sadece eğitim hayatı değil matbuat faaliyetleri başta olmak üzere özel hayatında yaşadığı birtakım talihsizlikler onun zihin ve ruh dünyasını etkileyen en önemli değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Fatih Kerimî’nin eserlerinin yanı sıra, başta eğitim hayatı olmak üzere hayatındaki önemli kırılma anları ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Hayatı (1870-1937)

Fatih Kerimî (Fatih Gıylman oğlu Kerimov) 30 Mart 1870 tarihinde Samara’ya bağlı Bügilme ilçesinin Minlibay köyünde dünyaya gözlerini açmıştır. Yazar, gazeteci, siyasetçi ve fikir adamı olarak tanınan Fatih Kerimî’nin babası Gılman Kerimî din adamı kimliğiyle ön plana çıkan önemli bir maarif adamıdır.

Gılman Kerimî, 30 yıla yakın bir süre görev yaptığı bölgede halka karşı göstermiş olduğu olumlu yaklaşımından ötürü Rus İmparatoru Üçüncü Aleksandır ve İmparator İkinci Nikolay tarafından kendisine altın ve gümüş madalyalar takdim edilmiştir. İdil-Ural bölgesinde başlangıçta usul-i kadim tarzında geleneksel öğretim metodunu uygulayan Gılman ahund, bu yöntemin başarısızlığını fark eder. Aynı yıllarda Kırım’ın Bahçesaray şehrinde neşredilmeye başlayan Tercüman gazetesinden haberdar olur ve İsmail Gaspıralı ile tanışır. Gaspıralı’nın okullarında uyguladığı usul-i cedit sisteminden oldukça etkilenen baba Gılman Kerimî, bu metodu uygulamak üzere görev yaptığı 136 köyde modern okullar açar. Böylece Fatih Kerimî’nin babası Gılman Kerimî’nin eğitimi modernize etmeye yönelik çabası ve

gayreti İdil-Ural boyunda Cedit okullarının açılmasına yönelik ilk adım olması bakımından Tatar maarif hayatında büyük öneme sahiptir.

Fatih Kerimî, 1898 yılında Orenburg'a döner. Aynı yıl Ufa'da toplanan Tatar Aydınlar Meclisi'nde Gani Hüseyinov'la tanışır ve birlikte bir matbaa satın alarak muhtelif kitaplar basmaya başlarlar. Moskova'da bulunduğu süre zarfında muhasebecilik kursuna gitmekle kalmayarak, matbaacılık mesleğini de öğrenir. Kerimî ailesi 1899 yılında baba Gılman Kerimî'nin imamlık ve mollalık görevlerinden istifa etmesiyle Orenburg'a taşınır. Gılman ahund, Orenburg'a gelir gelmez hemen bir işe başlamaz. Şehirdeki ticaret usullerini ve yollarını gözlemledikten sonra ilk olarak eski bir matbaa satın alır. Bu matbaa daha sonra Vakitli Tatar Matbuatının temelini teşkil edecektir. Gılman ahund oğlu Fatih'i, Rusya'da matbaacılık mesleğini öğrendiği için satın aldığı matbaanın başına getirir. Rusça ve Fransızca'yı rahatça konuşabilecek bir düzeye gelen Kerimî, sahip olduğu bu entelektüel özellikleriyle Tatarların en zengin ailelerinden altın madeni sahibi Muhammed Şakir Remiyev'in dikkatini çeker. Remiyev çıkacağı Avrupa seyahatine Kerimî'yi de davet eder. Muhammed Şakir Remiyev ve Fatih Kerimî 15 Şubat 1899'da çıktıkları Avrupa seyahatinde Fransa, Almanya, Belçika, İtalya, Moskova, Petersburg ve Türkiye'yi ziyaret ederler. Dört ay süren bu seyahatin son durağı İstanbul'dur. Bu seyahat vasıtasıyla Fatih Kerimî gezdiği ülkelerin kültürlerini tanıma fırsatı bulmuş ve izlenimlerini *Avrupa Seyahatnamesi* adlı eserinde yayımlamıştır.¹ Bu sayede Kerimî, Türk-Müslüman kimliğiyle gözlemlediği bu coğrafyalarda bir taraftan Batı medeniyetinin gelişmişlik düzeyini izlerken diğer taraftan da Türk-İslam dünyasının geri kalma nedenlerini sorgulama fırsatı elde etmiştir.

1906 yılında II. Devlet Duması milletvekili seçimlerinde delege olan Kerimî, 1907 yılında Orenburg'da açılan Etnografya Müzesi'nin Şark kısmının düzenlenmesinde görev almış, Duma'ya seçilen Muhammed Zakir Remiyev'in vekili olmuştur. Müslüman mebuslarının danışmanlığı görevini yürütmüş, Petersburg'da Müslüman İttifakı Merkez Komitesine seçilmiştir. 1906 yılından itibaren Vakit gazetesinin idaresinde yer alan Kerimî, fikrî yazıları ve siyasî makalelerle halkı aydınlatmaya devam etmiştir. 1917 Ekim Devriminin ardından Rus Hükümeti tarafından kapatılan Vakit gazetesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1925'te Moskova'da bulunmuş ve Sovyetler Birliği Halklarının Merkez Neşriyatında görev yapmıştır. Sovyet matbuatında çeşitli yazılar kaleme alan Kerimî, aynı yıllarda Şark Üniversitesinde öğretmenlik yapmıştır.

Fatih Kerimî, Stalin döneminde düzmece suçlamalarla cemiyet işlerinden ve halktan uzaklaştırılarak 4 Ağustos 1937'de 67 yaşındayken tutuklanmış, 27 Eylül 1937'de idama mahkûm edilmiştir. İdamının ardından 22 yıl sonra 8 Aralık 1959 tarihinde Sovyetler Birliği Askerî Yüksek Mahkemesi tarafından Fatih Kerimî'nin suçsuzluğu kabul edilmiş ve itibarı iade edilmiştir (Çakmak, 2020b, s. 23-26).

2. Çocukluğu

Tatarların güçlü kalem ve Modern Tatar Edebiyatının kurucusu Fatih Kerimî bilindiği üzere ilk eğitimini mahalle mektebinde ve tamamen kadimci anlayışın hâkim olduğu medresede almıştır. Üç kız ve üç erkek altı çocuğu olan baba Gılman Kerimî en büyük çocuğu olan Fatih Kerimî'deki zekâ parıltısını henüz o küçük yaşlardayken fark etmiştir. Ancak baba Gılman Kerimî klasik bir medrese hocası, imam ve ahund olarak görev yaptığı için Fatih Kerimî ilk tahsilini dinî eğitimin ağırlıklı olarak verildiği medresede almak zorunda kalır.

¹ Bu yerleri bizzat gelip görmek, hal ve maişetlerini öğrenip, ilim ve kültürlerinden, sanat ve sanayilerinden pay almak, dört bin senelik tarihi olan eski eserleri ve üç milyon ciltlik kitabı ihtiva eden kütüphaneleri ile bütün Avrupa'nın ilerici fikirlerini etkileyen Volter, Viktor Hugo, Jan Jak Russo gibi büyük düşünürlerinin heykellerini ve kabirlerini görmek, elbette arzu edilecek şeylerdir. Zamanı boşa harcamayarak, bu fırsatı değerlendirerek geleceğimiz olan memleketlerin ilmi durumları, yaşayışları hakkında mümkün mertebe fazla bilgi sahibi olmak için kendi kendime söz verdim."

Klasik Arapça ve Farsça eğitimin verildiği bu mektepte tahsiline başlayan küçük Fatih, kabına sığmayan, sürekli soran ve sorgulayan bir mantığa sahipti.

Baba Gılman Kerimî, kendi yaşadığı bölgedeki en iyi okullarda oğlunun tahsil almasını istiyordu. Ancak Fatih'teki zekâ parıltısı, hocaları tarafından da fark edilmişti. Arapça, Farsçanın yanı sıra iyi derecede Rus dilini de bilen Fatih Kerimî, bu nedenle arkadaşları arasında Rusça yayınları dikkatle takip ediyordu. Bununla kalmayarak henüz öğrencilik yıllarında Kırım'da İsmail Gaspıralı'nın çıkardığı Tercüman gazetesini de okuyordu. İşte onun düşünce dünyasını kökten değiştirecek olan olaylar burada başlamıştır. Fatih'in Rusça yayınlarla birlikte Tercüman gazetesini de takip etmesi medresedeki hocası tarafından fark edilince babası okuldan atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan Fatih'i okuldan almak zorunda kalmıştır.² Kerimî'nin zihin dünyası bu olayla önemli bir kırılma yaşayacak ve topluma hiçbir faydası olmayan, işlevsiz medrese eğitimi sorgulamasına zemin hazırlayacaktır. Başlangıçta oğluna tepki gösteren Gılman Kerimî daha sonra Fatih'i önce Arabistan'da, daha sonra Türkiye'de öğrenim görmesi için teşvik etmiştir. Fatih Kerimî, 1891 yılında Ahmet Mithat Efendi ve Yusuf Akçura gibi önemli isimlerin teşviğiyle dönemin en iyi okullarından İstanbul'da, Mekteb-i Mülkiye'de tahsil alacaktır. Türkiye'de aldığı eğitim esnasında Osmanlı fikir, kültür ve sanat çevreleriyle de yakın temaslar kuran Fatih Kerimî, Halide Edip Adıvar, Enver Paşa, Mizancı Murat, Satı Bey gibi önemli isimlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Buradaki eğitimi esnasında Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi'nin yanı sıra Rusça ve Fransızcasını da geliştirecektir. Böylece Doğu ve Batı klasiklerini okuyarak kendini sürekli geliştiren Fatih Kerimî'nin bünyesinde âdeta bir Doğu-Batı sentezi meydana gelecektir. Çok dilli bir aydın olarak yetişen Fatih Kerimî bu özellikleriyle dönemin Tatar burjuvazisinin en önemli ailelerinden Remiyev Kardeşlerin büyüğü Muhammed Şakir Remiyev'in dikkatini çekecektir. Muhammed Şakir Remiyev çıkacağı Avrupa seyahatine Fatih Kerimî'yi de davet edecektir. Bu sayede batının kültür merkezlerini yerinde görme fırsatı elde eden Fatih Kerimî bir yandan Avrupa'daki gelişmişlik düzeyini müşahede ederken diğer taraftan mensubu olduğu Türk İslam dünyasındaki geri kalmışlığı üzülen ve takip etme imkânını elde edecektir. Bu nedenle yazdığı hikâyelerde ve fikrî yazılarda bu geri kalmışlığı sürekli sorgulayacak, sadece problemleri ortaya koymakla yetinmeyerek çözüm yolları önermekten de geri kalmayacaktır. 1896 yılında Kırım'a bağlı Yalta'nın Üzen köyünde usul-i cedit tarzında eğitim verilen köy mektebinde öğretmenlik yapmaya başlayan Kerimî, 1898 yılında Bahçesaray'da toplanan öğretmen yetiştirme kurslarında yöneticilik yapmış, edebiyat ve pedagoji derslerini yürütmüştür (Çakmak, 2020a, s. 87-100).

3. Fatih Kerimî'nin Eserlerine Hâkim Olan Fikrî Yapı

Türk Dünyasında kadınların demokratik hayata katılması gerektiğini, seçme ve seçilme konusunu ceditçi aydınlar içerisinde en erken dile getirecek aydınlardan olan Kerimî, kadınların toplumun en önemli dinamiğini oluşturduğunun farkındaydı. Bu itibarla görev yaptığı usul-i cedit okullarında kız çocuklarının okumasına ve karma eğitim sisteminin gerekliliğini de yüksek sesle dile getirecektir.

Kerimî'nin eserlerinde en çok ele aldığı temalar çalışkanlık, toplum menfaatinin ön planda olmasının gerekliliği, kadınların özgürlüğü, kız çocuklarının okumasının zarureti ile bilimin toplumsal hayattaki vazgeçilmezliği. Yazılarında bu temalara ağırlık vermesinde özellikle küçük yaşlarda eğitim hayatında yaşadığı travmaların etkili olduğu görülen Fatih Kerimî, modernleşmenin ve bilimin insan hayatının merkezinde yer almasının önemini gerek matbuat faaliyetlerinde gerekse de yazılarında sıklıkla dile getirmektedir.

² “Zakir işan atabızga hat cibergen bulgan: ‘Uğluñ Fatıyh bozıldı, tiz kilip cit. Kilip almasan, medresemnen kuvdirtıp çığaram.’” “Zakir işan babamıza mektup gönderdi: ‘Oğlun Fatih bozuldu, yoldan çıktı. Eğer gelip oğlunu almazsan, medresemnen kovup atacağım.’” (Şeref, 2000: 76).

XX. yüzyılın başlarında Batılı tarzda gelişen Tatar edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Fatih Kerimî, Vakıtlı Tatar matbuatının kurulup gelişmesinde Remiyev Kardeşler ile birlikte büyük özveri göstermiş bir isimdir. Kerimî'nin, Komedyâ (1894), Hüsid Baba (1895), Şakirt ile Student (1899), Cihangir Mahdumnun Avıl Mektebinde Ukuvı (1900), Salih Babaynın Üylenüvi (1897), Mirza Kızı Fatıyma (1901) adlı eserlerinde eski-yeni çatışması, mektep-medrese karşıtlığı üzerinden ele alınarak okura anlatılmıştır. Yazarın edebî eserlerinin yanı sıra Avrupa Seyahatnamesi, Kırım'a Seyahat, İstanbul Mektupları ve Orenburg Seyahatnamesi başlıklı seyahatname türünde 4 eseri daha bulunmaktadır. Bunun yanında 10 hikâyesi,³ 7 ilmî eseri,⁴ 1 Hâl Tercümesi⁵ ile başka dillerden Tatarca'ya tercüme ettiği 40'a yakın yazısı olduğu bilinmektedir. Fatih Kerimî'nin psikolojisinin izlerini görebildiğimiz eserlerden sadece Tilsiz Hatun (1906) adlı hikâyesinde güldürü ve mizah öğelerine yer veren Kerimî'nin diğer eserlerinde toplumsal meseleleri ele alışıyla ciddi bir üslup benimsediği göze çarpmaktadır (Çakmak, 2022, s. 223-225).

4. Psikolojik Yapısı

Fatih Kerimî, Segıyde Hanımla mutlu bir evlilik yapar. Ancak karısını genç yaşta kaybeden Fatih Kerimî bunun hüznünü ve derin buhranını her zaman yaşamıştır. Bilhassa karısının vefatının ardından Kazan şehrinden Moskova'ya taşındığını en küçük kız kardeş Zakire Şeref'in anılarından bildiğimiz Fatih Kerimî, Kazan'a bir daha dönmek istemeyecektir. Kız kardeşine "Kazan'ın bir dedikodu ve fitne yuvasına döndüğünü" belirten Fatih Kerimî kendisini yazılarına adayarak âdeta insanlardan uzaklaşmayı bilinçli olarak tercih etmiştir. Ömrünün son yıllarını Moskova'da tek göz odada tercüme işleriyle geçiren Fatih Kerimî'nin bu melankolik ruh halini Zakire Şeref kendisini ziyaretinde görme imkânı bulmuştur (Şeref, 2000, s. 74-111).

Kerimî'nin 67 yıllık hayatının tamamına büyük bir hüznün hâkimidir. Küçük yaşlarda başladığı medrese tahsili esnasında arkadaşları arasında Tercüman gazetesi ve Rusça kitaplar okuması hocası tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır.⁶ Arkadaşlarını olumsuz düşüncelere sevk ettiğini düşündüğü için hocası tarafından dışlanmış, bu durum medreseden kovulmasını beraberinde getirmiştir. Bu istenmeyen okuldan ayrılış başta annesi olmak üzere tüm aileyi derinden üzer. Bunun üzerine Kerimî eğitim almak üzere önce Ufa'ya ardından da İstanbul'a gidecektir. İstanbul'daki tahsili esnasında da bir yandan büyük İstanbul yangını ve 1911'de meydana gelen büyük İstanbul depremini yaşamıştır. Hatta babası Gılman Kerimî Minlibay'da daha fazla duramayarak oğlu Fatih'in sağlık durumunu öğrenmek üzere İstanbul'a gelmek zorunda kalmıştır.

İstanbul'da aldığı eğitimin ardından köyüne dönen Fatih Kerimî doğup büyüdüğü topraklarda öğretmenlik yapmaya başlar. İmamlık ve ahundluk görevini bırakan Gılman Kerimî ailesini de yanına alır ve Orenburg'a göç eder. Orenburg'un karanlık sokaklarından birinde eski bir binada, bir matbaa satın alan Kerimî ailesini artık daha büyük zorluklar beklemektedir. Tipografya makinesinin elle döndürülmek suretiyle çalışması ve sürekli arıza yapması bir taraftan da matbaanın yeteri kadar işlememesi nedeniyle maddi zorluklar içine

³ Komedyâ (1894), Hüsid Baba (1895), Salih Babaynın Üylenüvi (1901), Şakirt ile Student (1899), Cihangir Mahdumnun Avıl Mektebinde Ukuvı (1900), Mirza Kızı Fatıyma (1901), Soltan Gıyşkı (1906), Tilsiz Hatun (1906), Gayaş Helife (1906), Hıyalı, Hakiyatmi (1908).

⁴ Muallim ve Mürebbiyelere Rehnâme I (1901), Muallim ve Mürebbiyelere Rehnâme II (1901), Muhtasar Târih-i İslâm (1901), Târih-i Enbiyâ (1902), Muhtasar Târih-i Umumî (1911), Resimli Geografiya Dersleri (1919), İçtimaî Terbiye (1924).

⁵ Merhum Gıylman Ahun (1904)

⁶ Arapça ve Farsçanın hâkim olduğu eski öğretim metodunun uygulandığı medreselerde Rus dilinin konuşulması öğrencileri dinden uzaklaştıracağı düşüncesini akla getiriyordu. Bu nedenle Müslüman toplumun asimile olarak "Ruslaşacağı" korkusu genel bir görüş olarak İdil-Ural bölgesinde etkiliydi. O nedenle Müslüman kimliğine sıkıca sarılan Tatarlar için dinî kimlikleri kendilerini koruyan önemli bir etmendi.

giren Kerimî ailesi bu da yetmiyormuş gibi Orenburg'da çıkan yangınla birlikte iyice zor durumda kalır. Matbaasının köşesindeki bir odaya yerleşen Fatih Kerimî, ailesinin geçimini temin etmek durumundadır. Gittikçe kötüye giden ekonomik sıkıntılara dayanamayarak Remiyevlerden borç almak zorunda kalan aile bu sayede yeni bir daireye taşınır. Yeni makine, teçhizat ve Kazan'dan da iki mürettip getirirler. İşlerin yoluna girmesi için bazı geceler Fatih Kerimî eve dahi uğramayarak matbaadaki masanın üzerinde uyuya kalır.

Babasının 1902 senesinde vefatının ardından ailenin idaresi Fatih Kerimî'ye geçer. Bir taraftan babasını kaybetmenin üzüntüsü diğer taraftan da 4 kardeşi ile annesinin geçimini temin etmek zorunda olan Kerimî büyük bir çaba içine girecektir. Matbaa faaliyetleri sürekli Sovyet rejimi tarafından gözetim altında tutulan Kerimî özgür bir ortamda çalışma imkânını hayatının hiçbir döneminde bulamamıştır. İlerleyen yaşlarda merhum babasının en büyük arzusu olan evlenme mevzusunu da yerine getirir. Eşinden 4 çocuğu olur. Ancak ikisi henüz küçük yaşlarda vefat edecektir. 1930'lu yıllarda karısını da kaybeden Fatih Kerimî'nin üzerine iyice hüznün bulutları çöker. Artık her şeyden el etek çekmiş, gününün büyük kısmını kitaplar arasında geçirir olmuştur. Eşinin ölümünün ardından bir gece ansızın Sovyetlere bağlı 3 asker kapıyı çalacak ve kendisini tevkif edecektir. Böyle zor bir hayatı kolay bir ölüm beklemektedir. 1937 yılının Ağustos ayında tutuklanan Kerimî, Eylül ayında öldürülür. Ne şekilde öldürüldüğü ve mezarının nerede olduğu bugün bile cevabını bulamamış sorular olarak yanıtlanmayı beklemektedir.

Sonuç

Fatih Kerimî, 19. ve 20. yüzyılda sadece mensubu olduğu İdil- Ural coğrafyasının değil, tüm Türk dünyasının en üretken ve güçlü kalemlerinden biridir. Yazdıklarıyla toplumu bilinçlendirmeyi ve çağdaşlaştırmayı kendisine vazife bilen Kerimî, bir sosyolog gibi toplumdaki sorunlu alanları fark ederek bu problemlerin üzerine gitmiştir.

Modern Tatar Edebiyatının durgunluk yaşadığı süreçten sonra yazılarıyla kültür muhitine yeni bir soluk getiren Kerimî bu alanın en etkin isimlerinden biridir. Hikâyelerinde, fikrî yazılarında ve yöneticiliğini yaptığı Vakit Gazetesinde kaleme aldığı yazılarında toplumun ilerlemesi için atılacak adımları cesur bir sesle dile getirmekten geri durmayan Kerimî'nin düşünce dünyasının ve psikolojisinin temelinde eğitim meselesi en can alıcı nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuldan kovulmasıyla başlayan süreçte yaşadığı travma, yenilikçi fikirleri daha kolay bir şekilde benimsemesine yol açacak olan Kerimî yaşamının geri kalanında modernizmin hayat bulacağı usul-i cedit hareketinin en aktif savunucusu ve uygulayıcıları arasında yer alacaktır.

İlerleyen yıllarda toplumdaki aksaklıklara oldukça fazla kafa yoran Kerimî'yi en çok eğitim meselesi meşgul etmiştir. Toplumun geri kalmışlığı ve eskiye körü körüne bağlılık onu en çok meşgul eden konulardandı. Dolayısıyla bu sorunlar onu derin düşüncelere sevk ediyordu. Bu itibarla hayatının tamamını genellikle toplumun dertleriyle dertlenen ve onlara çözüm yolu bulmaya adanmış Kerimî'nin ruh haline melankolik bir havanın hâkim olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Çakmak C. (2014). *Fatih Kerimî'nin Hıyal Mı? Hakikat Mi? ve Andan Bundan eserleri üzerinde dil ve üslup incelemesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çakmak, C. (2018). Fatih Kerimî'nin Mirza Kızı Fatıyma, Şakirt ile Student ve Nuretdin Hoca hikâyelerinde ele alınan sosyal temalar. *Gazi Türkiyat*, (22), 39-54.
- Çakmak, C. (2019). Fatih Kerimî'nin 'Ondan Bundan' adlı eserinin fikri yapısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 12(66), 36-46.
- Çakmak, C. (2020a). Tatar maarif hayatının öncüsü: Gılman Kerimi (1841-1902). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (49), 87-100.

- Çakmak, C. (2020b). Ceditçilik faaliyetlerinde bir ömür: Fatih Kerimî. *Kardeş Kalemler*, (160), 23-34.
- Çakmak, C. (2020c). Tatar Ceditçi Gılman Kerimi ve vasiyetnamesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40), 137-147.
- Çakmak, C. (2022). Fatih Kerimî'nin 'Tilsiz Hatun' adlı hikâyesi üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (54), 219-240.
- Çakmak, C. (2023). Hâl Tercümesi'nden hareketle Gılman Kerimî'nin eğitimci yönü. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, (1), 67-76.
- Gosmanov, M. (2000). Ziyalılık Ürneği, *Fatih Kerimi, Şehisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık). Ruhiyat Neşriyatı.
- Gaynullin, M. (2000). Fatıyh Kerimi, *Fatih Kerimi, Şehisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Rehimov) (Fenni-Biografik Cıyıntık). Ruhiyat Neşriyatı.
- Şeref, Z. (2000). *Fatıyx Kerimi, Fatih Kerimi, Şehisleribiz*, (Raif Merdanov, Ramil Miñnullin, Söleyman Reximov) (Fenni-Biografik Cıyıntık). Ruxiyat Neşriyatı.
- Tatar Edebiyatı Tarihi* (1985). XIX Yöz Tatar Edebiyatı. Yuzyiyev, N. G., Abdullin Ya. G., Abilov, Ş. Ş., Axunov G. A., Gaynullin, M. X., Gızzetullin N.G. vd. (Red.), Altı Tomda, Tom II. Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- Yuzyiyev, N. G., Abdullin, YA. T., Abidov, Ş. Ş. (1985). *Tatar Edebiyatı Tarihi*, 2, Tatarstan Kitap Neşriyatı.